

LIBER

Η συνεργασία μεταξύ της επιθεώρησης *Liber* και των *Συγχρόνων Θεμάτων* γίνεται

με την αποφασιστική συνδρομή του Κέντρου Λογοτεχνικής Μετάφρασης

του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών, υπό τη διεύθυνση της Catherine Velissaris.

Τη γενική επιμέλεια των μεταφράσεων, για λογαριασμό του Κέντρου, είχε η Έφη Γιαννοπούλου.

Το ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ MARKETING ¹

Dubravka Ugrešić*

Publication Day

Πώς άραγε να εκδώσεις ένα βιβλίο σε μια χώρα της οποίας οι εκδόσεις υπόκεινται στους νόμους της αγοράς όπως, λόγου χάριν, οι Ηνωμένες Πολιτείες και όχι μόνο οι Ηνωμένες Πολιτείες; Μολονότι τρία βιβλία μου είχαν εκδοθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες, δεν είχα ακόμη την ευκαιρία, μέχρι προσφάτως, να υποβληθώ στη δοκιμασία που αποτελεί το πρώτο στάδιο αυτού του σημαντικού μηχανισμού που λέγεται: έκδοση βιβλίου. Εξάλλου δεν ξέρω γιατί ανέφερα αυτά τα τρία βιβλία. Στο συγγραφικό επάγγελμα, είμαστε διαρκώς και παντού αρχάριοι.

Έφθασε επιτέλους, λοιπόν, η ημέρα την οποία όλες μας, οι συμμετέχουσες (επρόκειτο για γυναίκες συγγραφείς), περιμέναμε με ανυπομονησία. Η ημέρα την οποία είχαμε σημειώσει στις ατζέντες μας πολλούς μήνες νωρίτερα με ένα μεγάλο κόκκινο θαυμαστικό: *Publication day!* Στην αίθουσα είχαν συγκεντρωθεί εξέχουσες εκπρόσωποι της γυναικείας ακαδημαϊκής ή μη ακαδημαϊκής ιντελιγκέντσας, γυναίκες με διδακτορικά, καθηγήτριες πανεπιστημίου, ορισμένες που είχαν εκδώσει ήδη πολλά βιβλία, ορισμένες μόνο ένα, ορισμένες κανένα. Στην αίθουσα βρισκόνταν: μία ειδικός επί των αραχνών (*spider-woman*), πολλές ιστορικοί, μία ειδικός επί της Ινδονησίας, μία φημισμένη ειδικός στην ιστορία της Κίνας, δύο μαθηματικοί, μία φιλόσοφος, μία ειδικός στον Κομφούκιο, μία δημοσιογράφος με ένα χειρόγραφο για το Περού, μία ιστορικός τέχνης με ένα χειρόγραφο για την τέχνη και την ψυχανάλυση, μία ειδικός στα θαλάσσια φύκια, μία ειδικός στα δελφίνια, μία γνωστή ποιήτρια που είχε εκδώσει ήδη πολλά βιβλία, μία ανθρωπολόγος, μία ειδικός στους Βουσμάνους – συνολικά καμιά τριανταριά συγγραφείς.

Μας μοίρασαν το πρόγραμμα και τις οδηγίες. Μην υποχρεώσετε τους πράκτορες και τους υπεύθυνους σειράς να χάσουν εις μάτην

τον πολύτιμο χρόνο τους! – διάβαζες. Να είστε έτοιμες να παρουσιάσετε το βιβλίο σας εν συντομία. Έχετε πέντε λεπτά για να περιγράψετε το έργο σας και δέκα λεπτά για να συζητήσετε με τον εκδότη και τον πράκτορα.

Οι εκδότες, οι υπεύθυνοι σειράς και οι πράκτορες ήσαν διαμοιρασμένοι σε διάφορα γραφεία και τα ονόματά τους αναγράφονταν στις πόρτες. Στην καθεμιά μας είχαν αναθέσει ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα. Στις δύο και πέντε το μεσημέρι: συνάντηση με τον κύριο Χ· στις δύομισι με την κυρία Υ.

Ακριβώς στην ενδεδειγμένη ώρα, μπήκα στο γραφείο της κυρίας Ω., διάσημης λογοτεχνικής πράκτορος.

– Είστε...; ρώτησε εξετάζοντας το πρόγραμμά της.

Είπα το όνομά μου.

– Α! Ανατολική Ευρώπη;

– Μάλιστα, απάντησα λακωνικά.

– Τι σύμπτωση, σε μερικές μέρες φεύγω για την Ανατολική Ευρώπη σας, είτε θεριά.

– Πού; ρώτησα λίγο πιο ζοηρά.

– Στη Ρουμανία... ή στη Βουλγαρία; Πρέπει να ελέγξω το πρόγραμμά μου... είπε και ένας Θεός ξέρει γιατί, ξέσπασε σε γέλια.

– Και για ποιο λόγο τηγαίνετε εκεί;

– Θα πάμε κάμποσοι... Εκδότες και πράκτορες... Για να πάρουμε μια μυρωδιά από τους λογοτεχνικούς κύκλους. Για να βρούμε έναν νεαρό συγγραφέα, Βούλγαρο ή Ρουμάνο... Αντιληφθήκαμε πως στην αγορά δεν έχουμε, λόγου χάριν, ούτε έναν Βούλγαρο. Γνωρίζετε κανέναν; Σημασία έχει να είναι νεαρός. Και υποσχόμενος.

– Κατ' αρχάς θα έπρεπε να αποφασίσετε τι είστε: άνθρωποι που ασχολούνται με λογοτεχνία ή παιδεραστές! είπα λακωνικά.

– Χα χα! – γέλασε με την ψυχή της. Παιδεραστές! Χα χα!... Αυτό θα το θυμάμαι...

Η πράκτορ, που τώρα πνιγόταν απ' τα γέλια, μου έτεινε το χέρι της. Ο χρόνος μου είχε παρέλθει. Είχα δυο λεπτά για να φθάσω στο γραφείο του υπευθύνου σειράς Κ. Ο υπεύθυνος σειράς Κ. ήταν εξαιρετικά προσηνής.

– Δοκίμια, λέτε.

– Μάλιστα, απάντησα λακωνικά.

– Και το λέτε με τόση ηρεμία! Μα είναι σαν να μου προτείνατε ποίηση!

– Και γιατί είναι τόσο κακή η ποίηση;

– Κακή; Απελπιστική! Δεν πουλιέται. Τα ίδια χάλια με τα δοκίμια.

– Ο Κ. (Ήμουν σύντομη).

– Ακούστε τη συμβουλή μου. Μετατρέψτε το κείμενό σας σε μη μυθοπλαστικό αφηγηματικό διήγημα.

– Σε τι!;

Ο χρόνος μου όμως είχε παρέλθει. Μια συνάδελφός μου έμπαινε ήδη στην αίθουσα, η ειδικός στους Βουσιάνους. Και εγώ, εξακολουθώντας να αγνοώ τι ήταν το μη μυθοπλαστικό αφηγηματικό διήγημα, είχα δύο λεπτά να φθάσω στο γραφείο του εκδότη Ζ. Στο διάδρομο, έπεσα πάνω στη φιλόσοφο, η οποία ήταν πνιγμένη στα δάκρυα.

– Πώς να συμπιύξω τον Κομφούκιό μου σε πέντε λεπτά! Πώς!;

Τι άλλο να προσθέσω; Η *publication day* μας τελείωσε με ένα πάρτι. Οι εξέχουσες εκπρόσωποι της γυναικείας инτελιγέντσας, πεθαίνοντας απ' την πείνα, όρμησαν στο τυρί και στα γλυκά, εξιστορώντας σε ζωηρό τόνο τις συναντήσεις τους με τους εκδότες και τους πράκτορες. Όσο για τους εκδότες και τους πράκτορες, είχαν επιλέξει ανάμεσά μας το αστερί τους. Η επιλογή τους είχε στραφεί στην ειδικό επί των δελφινιών. Οι πράκτορες της πρότειναν τις υπηρεσίες τους, οι εκδότες συναγωνίζονταν σε προτάσεις, όλες καλύτερες η μία από την άλλη. Ήταν καθαρή επιτυχία.

– Ξέρεις, μου είπε στα πεταχτά η Ραχήλ, η ειδικός επί των δελφινιών. Πέρασα δεκαεπτά χρόνια της ζωής μου μελετώντας τα δελφίνια. Και τώρα μου ζητούν να εμπορευματοποιήσω όλη αυτή τη γνώση.

– Δεν χρειάζεται να δικαιολογείσαι, Ραχήλ, της είπα. Εμπορευματοποίησε! Προς όφελος των δελφινιών.

Μερικές μέρες αργότερα, συνάντησα τη συνάδελφό μου Έλεν, την ιστορικό τέχνης.

– Ξέρεις, μου είπε, η *publication day* μας με δίδαξε πάρα πολλά πράγματα. Ίσως να μην είναι σημαντικό για σένα που έρχεσαι από την Ανατολική Ευρώπη, αλλά εμείς, εδώ, είμαστε υποχρεωμένοι να σκεφτόμαστε με όρους αγοράς. Αλλιώς, βιβλίο δεν υφίσταται... Γι' αυτό, σκέφτηκα να αλλάξω θέμα... Κάτι σχετικό με την ψυχανάλυση και τα ζώα στην τέχνη... Πώς σου φαίνεται;

– Δεν χρειάζεται να δικαιολογείσαι, Έλεν, είπα. Κι εγώ, ύστερα από την *publication day*, αποφάσισα να αλλάξω τον τίτλο του καινούργιου μου μυθιστορήματος....

– Να τον κάνεις πώς;

– Όλα τα δελφίνια της ζωής μου...

Book Proposal

Το *book proposal* είναι απολύτως ουσιώδες σε μια χώρα της οποίας οι εκδόσεις υπόκεινται στους νόμους της αγοράς. Είναι ο θεμέλιος λίθος, δεν υπάρχει βιβλίο χωρίς *book proposal*. Γι' αυτό, το εγχειρίδιο με τίτλο *Πώς να γράφεις ένα καλό book proposal και να εκδώσεις το βιβλίο σου*, είναι η βίβλος κάθε συγγραφέα.

– Ναι, ναι..., μουρμουρίζει ο υπεύθυνος σειράς, φανερά εκνευρισμένος στο ακουστικό. Έλαβα το χειρόγραφό σας, αλλά δεν διακινδυνεύω να το διαβάσω όσο δεν στέλνετε ένα *book proposal*.

Τι είναι το *book proposal*; Μια περίληψη του βιβλίου, μια σύνοψη. Τι είναι ένα καλό *book proposal*; Αυτό που θα παροτρύνει τον υπεύθυνο σειράς να διαβάσει και το χειρόγραφο. Τι είναι ένα τέλειο *book proposal*; Αυτό που θα παροτρύνει τον υπεύθυνο σειράς να αγοράσει το βιβλίο προτού ακόμα γραφτεί.

Γι' αυτό ένα καλό *book proposal* πρέπει πάνω απ' όλα να περιέχει ένα *hook* (ένα άγκιστρο, ένα δόλωμα ή ένα πρόβλημα), λένε οι συγγραφείς της προαναφερθείσης βίβλου, αυτό το *hook*, που θα τραβήξει την προσοχή του υπεύθυνου σειράς και θα εμποδίσει το *proposal* να καταλήξει μαζί με εκατοντάδες άλλα στον κάλαθο των αχρήστων.

– Αδύνατον να βρω αυτό το *hook*, παραπονείται η συνάδελφός μου Έλεν, η οποία παράτησε τελείως το βιβλίο της και εδώ και μήνες γράφει ένα τέλειο *proposal*.

– Φαντάσου πως γράφεις μια αγγελία γάμου, ίσως να τα καταφέρεις καλύτερα, της λέω για να την παρηγορήσω, μολοντί δυσκολεύομαι κι εγώ η ίδια να γράψω *proposal*.

Ένα καλό *proposal*, επιπλέον, πρέπει να περιέχει την απάντηση στην ερώτηση: σε ποιο είδος αναγνωστικού κοινού απευθύνεται το προσεχές βιβλίο;

Ενώ κατάλαβα καλά το σκοπό του *hook*, αυτό το δεύτερο στοιχείο, αντιθέτως, παραμένει αινιγματικό για μένα. Πώς άραγε θα μπορούσα να φανταστώ το αναγνωστικό κοινό μου εκ των προτέρων;

– Φαντάσου πως το αναγνωστικό κοινό σου είναι ο Arnold Schwarzenegger, ίσως να τα καταφέρεις καλύτερα, μου αντιγυρίζει η συνάδελφός μου πληρώνοντάς με με το ίδιο νόμισμα.

Ωστόσο η Ελέν και εγώ δεν παραιτούμαστε. Ξέρουμε πως βιβλίο χωρίς ένα καλό *proposal* δεν υφίσταται.

Δέκατος ένατος αιώνας, Γαλλία, μια νεαρή γυναίκα παντρεμένη με έναν επαρχιακό γιατρό ονειρεύεται τον έρωτα. Διχασμένη μεταξύ ενός πληκτικού συζύγου και ενός πρώτου, κατόπιν ενός δεύτερου εραστή, υπό το βάρος των χρεών που συσσωρεύονται, αυτοκτονεί. Το βιβλίο απευθύνεται σε ένα ευρύ γυναικείο κοινό.

– Καλό είναι, λέει ο υπεύθυνος της σειράς. Αλλάξτε τον δέκατο ένατο αιώνα σε εικοστό, προσθέστε άλλον έναν εραστή και αφαιρέστε την αυτοκτονία στο τέλος.

Δέκατος ένατος αιώνας, Ρωσία, μια παντρεμένη γυναίκα, η οποία ανήκει στην καλή κοινωνία της Ρωσίας, ερωτεύεται, εγκαταλείπει τον σύζυγο και τον γιο της, ζει αποκομμένη από την κοινωνία με τον άντρα που αγαπά και όταν αυτός την εγκαταλείπει ρίχνεται στις γραμμές του τράινου. Το βιβλίο απευθύνεται σε ένα ευρύ γυναικείο κοινό.

– Φανταστικό, λέει ο υπεύθυνος της σειράς. Ακούστε... Δυο αδελφές, η μια ζει στη σοβιετική Ρωσία, παντρεμένη με έναν αξιωματικό της KGB, η άλλη μεταναστεύει και παντρεύεται έναν Γάλλο γιατρό. Στη δεκαετία του ενενήντα, μετά την περεστρόικα, οι δυο αδελφές ξανασυναντιούνται. Διάφορα φλας-μπακ, δυο διαφορετικές ζωές, δυο γυναικεία πεπρωμένα. Έχουμε ένα σύγχρονο μυθιστόρημα. Οι αυτπάτες και οι απογοητεύσεις της Ανατολής και της Δύσης μετά την πτώση του κομμουνισμού. Τίτλος: *Οι δυο αδελφές*. Γράψτε γρήγορα ένα *proposal*!

Η πρώτη επιτυχία με ενεθάρρυνε. Ακόμα καλύτερα, έγινε αληθινή μανία. Τώρα τελευταία, γράφω μόνο *book proposal*. Προσφάτως, έγραψα με δυσκολία ένα *book proposal* για το *Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο*. Δεν έπιασε. Ακατανόητο, πληκτικό, υπερβολικά μακροσκελές, αλλάξτε τον τίτλο.

Κάνω έρευνα αγοράς. Ο Shakespeare καμουφλαρισμένος πιάνει πολύ. Ο γερο-Will προφανώς είχε την αίσθηση του *hook*. Ο *Οδυσσέας* απορρίφθηκε παντού. Ο *άνθρωπος χωρίς ιδιότητες* κατέληξε στον κάλαθο των αχρήστων. *Τα απομνημονεύματα του Αδριανού* – στον κάλαθο των αχρήστων. Hermann Broch, *Ο Θάνατος του Βιργιλίου*, ας μη μιλάμε γι' αυτό! Καλώς, σκέφτηκα, οι μεγάλοι Ευρωπαίοι συγγραφείς ήσαν πάντοτε, και παραμένουν, φλύαροι. Αλλά, πράγμα εντυπωσιακό, ο Hemingway δεν είχε καλύτερη τύχη. Εκτός από το *Ο Γέρος και η Θάλασσα*.

Αλλάξα λίγο το θέμα σε οικολογική ιστορία. Αλλάξα επίσης τον γέροντα σε ένα νεαρό Κουβανό εξόριστο, ομοφυλόφιλο. Το *proposal* έγινε δεκτό αμέσως.

Μόνο που, εδώ και καιρό, δεν έχω γράψει ούτε γραμμή. Θέλω να πω, μια γραμμή που να είναι λογοτεχνία. Αυτά τα *proposal* με έχουν τελείως απορροφήσει. Γίνομαι όλο και πιο αδιάντροπη. Συγκαλύπτω όλο και λιγότερο τα πράγματα. Λόγου χάριν, έστειλα προσφάτως τα *Εκατό Χρόνια μοναξιάς* σε έναν εκδότη.

Ξεχάστε το περιεχόμενο, κανείς δεν βρίσκει άκρη. Δεν υπάρχει όμως κανένας λόγος να μην χρησιμοποιήσουμε με τον έναν ή τον άλλο τρόπο αυτόν τον θαυμάσιο τίτλο..., διάβαζες στην απάντηση.

Ζήτη ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός

Οι εκδοτικοί νόμοι και οι κανόνες που υπόκεινται στους νόμους της αγοράς μού φέρνουν στο νου τον σοσιαλιστικό ρεαλισμό. Καλά, εντάξει, συμφωνώ ότι τα πάντα βρίσκονται συγκεχυμένα στο κα-

μένο το κεφάλι μου – στο κεφάλι μιας Ανατολικοευρωπαϊάς με τραυματικές εμπειρίες. Συμφωνώ ότι ταξιδεύω πάρα πολύ, από τη μια άκρη ως την άλλη και επιστρέφω, και ότι βλέπω τα πάντα μέσα από ένα ασαφές και παραμορφωτικό πρίσμα. Ίσως και η νοσταλγία να παίζει κάποιο ρόλο, το παραδέχομαι κι αυτό, δολοφόνοι και ληστές κατέστρεψαν τη χώρα μου απ' άκρη σ' άκρη και φυσικά δικαιοσύμαι λιγάκι ετούτη τη νοσταλγία.

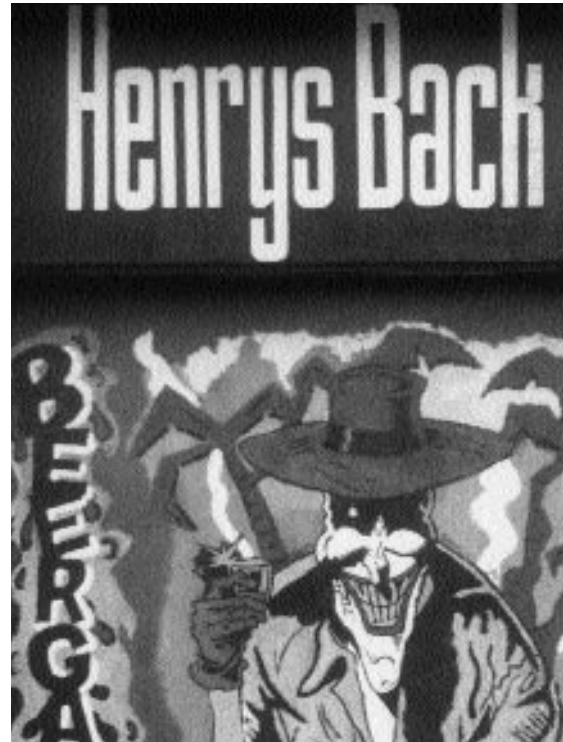
Στις μέρες μας, σχεδόν κανείς πια δεν ξέρει τι είναι, στην πραγματικότητα, ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός. Στους ανατολικοευρωπαϊκούς πολιτισμούς, έβαζαν τις φωνές στο άκουσμα αυτής της λέξης, επί πενήντα χρόνια ανέπτυσσαν επιτήδειες ανατρεπτικές στρατηγικές, επέκριναν τόσο πολύ τον σοσιαλιστικό ρεαλισμό ώστε σήμερα κανείς πλέον δεν ξέρει γιατί ήταν τόσο φρικτός. Όπως και στις μέ-

ρες μας, λίγοι άνθρωποι ξέρουν να αναγνωρίζουν τα συμπτώματα της φυμιάτωσης. Για τους Δυτικούς, καθώς και για τους ανθρώπους που γνωρίζουν την Ανατολή, η ιδέα του σοσιαλιστικού ρεαλισμού φέρει για πάντα τη σφραγίδα της μνημειακής εικόνας της: *Ο Εργάτης και η Γυναίκα των κολχόζ*, έργο της σοβιετικής γλύπτριας Muhina. Και επίσης, φυσικά, εξομοιώνεται με το πρόσωπο του υποτιθέμενου πατέρα του ίδιου του όρου, του Iossif Vissarionovitch Staline.

Το θεμελιώδες αξίωμα της ρεαλιστικής σοσιαλιστικής λογοτεχνίας είναι πως «η αξιόπιστη, ιστορικά συγκεκριμένη αναπαράσταση της πραγματικότητας, οφείλει να συμβάλει στην ιδεολογική μεταβολή και στην εκπαίδευση των εργαζομένων στο πνεύμα του σοσιαλισμού», πως η μεγάλη μάζα των αναγνωστών πρέπει να έχει πρόσβαση στη λογοτεχνία και πως η τελευταία πρέπει να είναι ρεαλιστική (στηριζόμενη στον ίδιο τον Lev

Tolstroi). Αυτό το κοινωνικοδιδασκτικό αξίωμα γέννησε μια μυθιστορηματική δομή βασισμένη στον αγώνα μεταξύ θετικών και αρνητικών ηρώων, καθώς και διαφορετικά είδη μυθιστορημάτων, βιομηχανικό μυθιστόρημα, παιδαγωγικό μυθιστόρημα και άλλα παρόμοια είδη.

Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός ήταν χαρούμενη τέχνη (αφήνουμε κατά μέρος για τούτη τη φορά τα θύματα). Αρκεί να θυμηθώ την αγαπημένη μου ρεαλιστική σοσιαλιστική θεματική γραμμή, την οποία σ' ένα ξέσπασμα ενθουσιασμού θα χαρακτήριζω αναπληρολογία, και στο στόμα μου απλώνεται ήδη ένα πλατύ χαμόγελο. Εξάλλου, ο θεμέλιος λίθος του σοσιαλιστικού ρεαλισμού ήταν το μυθιστόρημα του Nikolai Ostrovski *Πώς δρόταν τ' ατσάλι*, λαμπρό μυθιστόρημα ενός ανάπηρου, τυφλού, απόλυτα θετικού ήρωα, ο οποίος στο τέλος θριαμβεύει σε όλα. Η αγαπημένη μου γιονγκοσλαβική ταινία ήταν κι αυτή αφιερωμένη στους ανάπηρους: μια ερωτική ιστορία ανάμεσα σε έναν θετικό ήρωα, μονόποδα μηχανικό, και σε μια νεαρή τυ-

φλή γιατρό. Η κοπέλα, ύστερα από μια σοβαρή εγχείριση, έβρισκε πάλι το φως της. Δεν θα λησμονήσω ποτέ το επιβλητικό *happy end*, τη συνάντηση του σακάτη μηχανικού με την πρώην τυφλή σε ένα γερό σοσιαλιστικό φράγμα. Θα κρατήσω για καιρό στη μνήμη μου το τελευταίο φιλή τους, σε φόντο ορμητικών υδάτων και υπό τα χειροκροτήματα των εργατών.

Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός ήταν σέξι. Δεν είχαμε δει ποτέ τόσα μυώδη και δυνατά σώματα, ένα τέτοιο ανακάτωμα σωμάτων θεριστών και οδηγών τρακτέρ, εργατών και χωρικών, ή ακόμη, όπως θα λέγαμε σήμερα, δεν είχαμε δει ποτέ τόσους Arnold Schwarzenegger και Sylvester Stallone συγχωνευμένους σε ένα μεγάλο δυνατό σώμα. Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός ήταν αισιόδοξη και λαϊκιστική τέχνη: ποτέ δεν είχαμε δει τόση πίστη στο λαμπρό αύριο, στην οριστική νίκη του καλού επί του κακού.

Ποτέ, λέω. Εκτός από τις εκδόσεις που υπόκεινται στους νόμους της αγοράς. Είμαι πεπεισμένη πως πολύ περισσότερο από το ήμισυ της σημερινής λογοτεχνικής παραγωγής που ευδοκίμει στο εμπόριο (μυθοπλασία ή μη μυθοπλασία) στη βάση της επιτυχίας της έχει την απλή ιδέα της προσόδου. Τα ράφια των βιβλιοπωλείων καταρρέουν από τα βιβλία που περικλείουν αποκλειστικά μία και μόνη ιδέα: πώς να ξεπεράσεις την προσωπική σου αναπηρία, πώς να βελτιωθείς. Βιβλία που αφηγούνται πώς τυφλοί ανέκτησαν την όρασή τους, πώς χοντροί αδυνάτισαν, άρωστοι νίκησαν την αρρώστια, φτωχοί πλούτισαν, μουγκοί μίλησαν, αλκοολικοί έγιναν εγκρατείς – μεταδίδουν όλα στο ευρύ κοινό το μικρόβιο της πίστης σε ένα λαμπρότερο προσωπικό αύριο.

Η εμπορική λογοτεχνία είναι διδακτική. Το τελευταίο αμερικανικό best-seller, το καινούργιο μυθιστόρημα του Terry Mc Millan *How Stella got her groove back* (τίτλος που παραπέμπει στο *Πώς δενόταν τ' ατσάλι*), αλλάζει την εικόνα του προλεταριάτου (μαύροι και γυναίκες) και πιθανώς λειτουργεί σήμερα όπως ακριβώς λειτουργούσε άλλοτε το μυθιστόρημα του Gorki *Η Μάνα*.

Η εμπορική λογοτεχνία είναι, λοιπόν, ρεαλιστική (μπορούμε άραγε να φανταστούμε τον James Joyce σε best-seller;), χαρούμενη, σέξι, αισιόδοξη, διαρκώς διδακτική, σαφώς ή εμμέσως, και φυσικά, απευθύνεται σε ένα ευρύτατο κοινό. Με μόνη διαφορά πως είναι λιγότερο ανιαρή. Αλλά έχουν περάσει επτά δεκαετίες από τη γέννηση του σοσιαλιστικού ρεαλισμού. Εν τω μεταξύ, οι συγγραφείς έμαθαν να μην είναι ανιαροί.

Έτσι λοιπόν, ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός απέθανε (εδώ και πολύ καιρό). Ζήτω ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός!

Λογοτεχνικοί μεσάζοντες στο χρηματιστήριο

Ο συγγραφέας που τολμά να μιλήσει για τους υπεύθυνους σειράς πριονίζει το κλαδί στο οποίο κάθεται. Ένας τέτοιος συγγραφέας είναι εκ των προτέρων χαμένος, τον περιμένει σίγουρα ζοφερό μέλλον. Οι σημερινοί υπεύθυνοι σειράς μοιάζουν με τους αλλοτινούς συγγραφείς: τους αρέσει να τους φωτογραφίζουν για τις εφημερίδες, δοθείσης της ευκαιρίας, με φόντο μια βιβλιοθήκη. Οι σημερινοί συγγραφείς μοιάζουν με τα φωτομοντέλα: τους αρέσει να τους φωτογραφίζουν με λείο πρόσωπο, με σαγηνευτικό βλέμμα στραμμένο στο αναγνωστικό κοινό τους. Στον καθένα αρέσει να τον φωτογραφίζουν μ' αυτό που δεν έχει στην πραγματικότητα. Το φωτογραφικό πορτρέτο εκφράζει μια φιλοδοξία: οι συγγραφείς ποθούν τη δόξα, οι υπεύθυνοι σειράς μια εικόνα πραγματικών υπεύθυνων σειράς.

Στη σύγχρονη λογοτεχνική ζωή που υπόκειται στους νόμους της αγοράς, ένας αφελής συγγραφέας θα ανακαλύψει αυτό που οι άλλοι ξέρουν εδώ και καιρό: πως οι υπεύθυνοι σειράς δεν είναι αναγκαστικά αναγνώστες. Οι υπεύθυνοι σειράς είναι λογοτεχνικοί μεσάζοντες στο χρηματιστήριο (εννοείται ότι δεν κατάλαβα πραγματικά ποτέ τι είναι αυτοί οι μεσάζοντες στο χρηματιστήριο).

Εμένα, προσωπικά, οι σημερινοί υπεύθυνοι σειράς μου φέρνουν στο νου κυρίως μυστικούς πράκτορες και κατασκόπους, έτσι όπως τους παριστάνουν στις αστυνομικές ταινίες και τα μυθιστορήματα της εποχής του ψυχρού πολέμου. Μιλούν λίγο, γελούν συγκρατημένα, κρατούν τις αποστάσεις τους, δεν ανταλλάσσουν ποτέ καμιά ιδέα, γενικώς σας αφήνουν να μιλάτε. Σαν να είχαν παρακολουθήσει μαθήματα *power-game*, από κάθε μεγάλη παύση της συνομιλίας, κάθε σταγόνα ιδρώτα που χύνετε, κάθε παραπάνω λέξη που προσέφερετε – κερδίζω έναν πόντο οι υπεύθυνοι σειράς. Αλλά σε τι χρησιμεύει αυτός ο πόντος, το αγνούμε. Αν θέλετε να αποφύγετε το τελετουργικό γεύμα μιας ώρας με μια εκδοτική σφίγγα, σας απομένει το τηλέφωνο και η πιθανότητα να βρεθείτε σε μια θέση ακόμα χειρότερη για σας. Δεν υπάρχει τίποτα φρικτότερο από τη σιωπή στην άκρη του σύρματος, η οποία παγώνει την κόγχη του αυτιού σας και σας εμποδίζει να θέσετε την ερώτηση που είναι ο πραγματικός λόγος του τηλεφωνήματός σας: τι απέγινε στ' αλήθεια το χειρόγραφό σας. Ο υπεύθυνος σειράς δεν θα θίξει ποτέ πρώτος το θέμα. Σας αφήνει να ξεφυσάτε και να ιδρώνετε. Μπορείτε να συνδεθείτε φιλικά με τους υπεύθυνους σειράς μόνον όταν είναι πρώην, δηλαδή αφού έχουν χάσει τη δουλειά τους, πράγμα που συμβαίνει πολύ συχνά στις μέρες μας. Όταν βρεθούν, λοιπόν, στο δρόμο, όταν είναι στην ευαίσθητη μεταβατική φάση, όταν χτυπούν ασταμάτητα τα κουδούνια, αφήνουν τηλεφωνικά μηνύματα, ενώ οι δικοί τους τηλεφωνητές βουβαίνονται για μέρες, όταν προσπαθούν παρ' όλα τα μακροσκελή τηλεφωνικά μηνύματα να

φτάσουν μέχρι την αληθινή φωνή των διευθυνόντων των εκδοτικών οίκων, όταν στέλνουν τα βιογραφικά τους, όταν είναι, λοιπόν, μαλακοί σαν ζυμάρι, τότε είναι οι καλύτεροι. Μόνο τότε μπορείτε να έχετε μαζί τους συζητήσεις, όπου αποτυπώνεται αμοιβαία κατανόηση επί των σκληρών κανόνων της εκδοτικής βιομηχανίας, επί ορισμένων αξιολογών βιβλίων που επιτέλους διάβασαν... Δυστυχώς, οι υπεύθυνοι σειράς, όπως οι πολιτικοί, είναι σκληρά καρύδια και στο τέλος ξαναβρίσκουν πάντοτε μια παρόμοια εργασία. Και τότε εσείς προσπαθείτε επί μέρες να φθάσετε στην αληθινή φωνή τους. Αν στις φορολογικές ομοσπονδιακές υπηρεσίες της Αμερικής αρέσει, ένας θεός ξέρει γιατί, πάνω απ' όλα ο Khatchatourian και *Ο χορός των σπαθιών του* (εγώ η ίδια πέρασα ώρες ακούγοντας Khatchatourian και περιμένοντας μια αληθινή φωνή στην άλλη άκρη του σύρματος), οι αμερικανικοί εκδοτικοί οίκοι προτιμούν την ανώνυμη φωνή ενός τηλεφωνητή, ο οποίος σας υπόσχεται πως ο κ. Τάδε θα σας τηλεφωνήσει μόλις ευκαιρήσει. Πολύ συχνά, δεν ευκαιρεί. Οι υπεύθυνοι σειράς είναι άνθρωποι για τους οποίους υπέρτατη νίκη σημαίνει να σας βάλουν να υπογράψετε ένα συμβόλαιο με προκαταβολή κατώτερη από το δικό τους μισθό.

Τώρα που βλέπω πως δεν δυσκολεύομαι διόλου να πριονίσω το κλαδί στο οποίο κάθομαι, μπορώ να πω ότι τέλος πάντων δεν είναι όλα τόσο ζοφερά. Η φήμη των εκδοτικών οίκων έγκειται στις γραμματοί, τις βοηθούς. Πρόκειται για νεαρές καλλιεργημένες γυναίκες που έρχονται απευθείας από τις καλύτερες πανεπιστημιακές Σχολές στους εκδοτικούς οίκους, όπου εργάζονται για ένα μισθό κατώτερο από τις φοιτητικές υποτροφίες τους. Πρόκειται «για γραμματείς που έχουν διαβάσει ολόκληρο το κείμενο του Derrida, για υπαλλήλους επί της υποδοχής οι οποίες έχουν διαβάσει Proust στο πρωτότυπο», όπως λέει η Meghan Daum, συγγραφέας ενός μικρού αξιοσημείωτου δοκιμίου που εκδόθηκε σε ένα ανοιξιάτικο τεύχος του *New York Times Book Review*. Αυτές διαβάζουν με πάθος στοίβες χειρόγραφα στις φτηνές καμαρούλες τους, «με ένα μισοάδειο γυαλιού των εκατό θερμίδων στο μίνι-ψυγείο τους», για να καταφέρουν να κάνουν την αναφορά τους, την επομένη, στον διευθυντή σειράς. Προστατεύουν τη ρομαντική αύρα των εκδόσεων. Εξάλλου είναι οι μόνες που απαντούν στο τηλέφωνο.

Και τώρα που πριόνισα οριστικά το μεταφορικό κλαδί, μπορώ να πω, στο εξής πολύ προσγειωμένα, πως, ύστερα από ώριμη σκέψη, η λογοτεχνική ζωή είναι μάλλον ικανοποιητική. Κυρίως όταν αναπολώ τους λογοτεχνικούς κύκλους της χώρας μου, από την οποία έφυγα πριν από λίγο. Εκεί, με την έλευση της δημοκρατίας, τα όνειρα πράγματι βγήκαν αληθινά. Έτσι, ο παλιός μου υπεύθυνος σειράς έγινε, λέγεται, υπαρχηγός της αστυνομίας. Πράγμα που πάντοτε

ήθελε να γίνει, δίχως να τολμά να το παραδεχθεί από την εποχή του κομμουνισμού. Ο παλιός μου υπεύθυνος σειράς ονομαζόταν Zdravko. Σε μετάφραση, *Healthy*.

Good is bad, bad is good!

Υποψιάζομαι πως, για έναν ήδη έμπειρο Ανατολικοευρωπαίο συγγραφέα που βρίσκεται σε έναν λογοτεχνικό κύκλο που υπόκειται στους νόμους της αγοράς, το μεγαλύτερο σοκ είναι η απουσία αξιοκρατικών κριτηρίων. Κριτήρια τα οποία είχε υιοθετήσει και από τα οποία με την καλύτερη θέληση δεν μπορεί εύκολα να απαλλαγεί.

Για τι ακριβώς πρόκειται; Στους κλειστούς, μη εμπορικούς, λογοτεχνικούς πολιτισμούς η λογοτεχνία χωριζόταν αποκλειστικά σε καλή και κακή. Σε ορισμένους ανατολικούς πολιτισμούς, όπως η Σοβιετική Ένωση, υπήρχε διαχωρισμός μεταξύ επίσημης και ανεπίσημης

λογοτεχνίας, αλλά στο εσωτερικό των δύο μερών υπήρχαν ισχυρά αισθητικά κριτήρια. Η ανεπίσημη λογοτεχνία, ως αντιστασιακό κίνημα, προσήλκυε πολύ περισσότερες συμπάθειες. Η επιλογή της παράνομης ζωής της εξασφάλιζε υψηλή θέση στην ιεραρχία των αισθητικών αξιών. Έτσι, στους λογοτεχνικούς κύκλους είχε σφυρηλατηθεί μια λογοτεχνική αίσθηση, και οι συγγραφείς έφευγαν από τα λογοτεχνικά εργαστήριά τους της Ανατολικής Ευρώπης σαν κριτές της λογοτεχνικής καλαισθησίας, αλάνθαστοι ειδήμονες της διαφοράς, της διαφοράς μεταξύ της καλής και της κακής λογοτεχνίας. Και όχι μόνο. Οι συγγραφείς που προέρχονταν από μη εμπορικούς λογοτεχνικούς πολιτισμούς έφευγαν από εκεί με τη συνείδηση της ιδιαιτερότητάς τους σ' αυτόν τον κόσμο, με καθαρή τη συνείδηση πως είναι καλλιτέχνες (πράγμα που προέρχεται από τον Θεό και όχι από προσωπική απόφαση) και πως έχουν αποκλειστικό δικαίωμα στη λογοτεχνία.

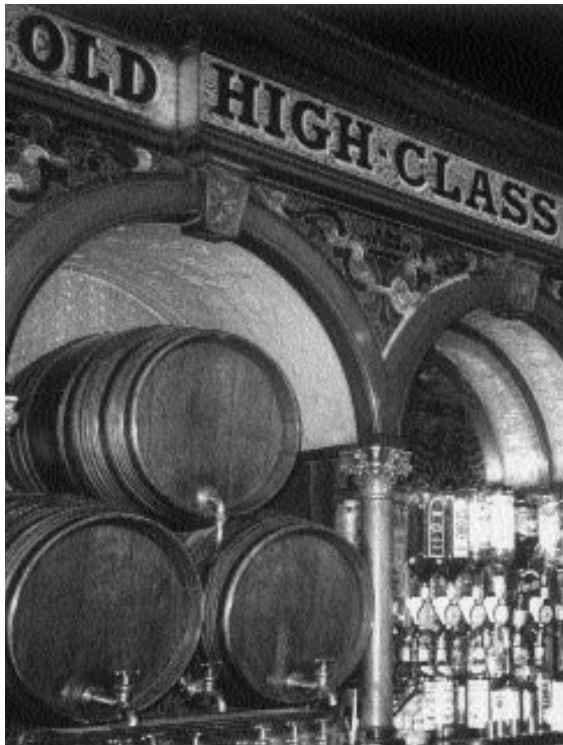
Γι' αυτό, για έναν συγγραφέα προερχόμενο από τη μη εμπορική Ανατολική Ευρώπη, μια διαμονή στους λογοτεχνικούς κύκλους που υπόκεινται στους νόμους της αγοράς (όπως, λόγω χάριν, στις Ηνωμένες Πολιτείες και όχι μόνο στις Ηνωμένες Πολιτείες) ισοδυναμεί με εσωτερική αναστάτωση μεγάλης ισχύος, την απώλεια του εδάφους κάτω από τα πόδια του, ένα επώδυνο χτύπημα στην καρδιά του συγγραφικού του εγώ.

Το πρώτο πράγμα που αντιλαμβάνεται ο Ανατολικοευρωπαίός μας είναι πως έχει χάσει το αποκλειστικό δικαίωμα να γράφει λογοτεχνία.

– Ω! Είστε συγγραφέας;

– Ναι, απαντά ο Ανατολικοευρωπαίός μη εμπορικός συγγραφέας μας, προσπαθώντας να παραμείνει μετρίοφρων.

– Ω! μα δεν είναι καταπληκτικό! Η δεκάχρονη κόρη μου γράφει κι αυτή ένα μυθιστόρημα. Και φαίνεται πως έχουμε κιόλας βρει εκδότη.

Ο συγγραφέας μας καταπίνει με δυσκολία την πρώτη από μια σειρά προσβολών που για κείνον ισοδυναμούν με βρισιά. Σύντομα θα ανακαλύψει πως ο κόσμος της λογοτεχνικής αγοράς βρίσκεται από συναδέλφους: βρίσκεις πρώην πόρνες που γράφουν μυθιστορήματα, πρώην αθλητές που περιγράφουν τη ζωή τους ως αθλητές, βρίσκεις συγγενείς διασημών δολοφόνων που περιγράφουν τις συναντήσεις τους μ' αυτούς τους δολοφόνους, νοικοκυρές που έχουν απηυδήσει από τη μη δημιουργική ζωή τους και έχουν αποφασίσει να δοκιμάσουν τις ικανότητές τους και να ζήσουν δημιουργικά, βρίσκεις συγγραφείς δικηγόρους, καθηγητές πανεπιστημίου, θεωρητικούς της λογοτεχνίας που έχουν αποφασίσει, γιατί όχι, να δοκιμαστούν στην πράξη, βρίσκεις κάθε λογής μετανάστες να αναζητούν τις εθνικές ρίζες τους, αμέτρητους συγγραφείς να αναζητούν την δική τους ταυτότητα, συγγραφείς που κάποιος τους εξύβρισε, βίασε ή λοξοκοίταξε και οι οποίοι επιθυμούν να γνωστοποιήσουν στον κόσμο γραπτός το δράμα της για καιρό αποθνημμένης προσβολής. Ο συγγραφέας μας είναι απελπισμένος, δεν μπορεί να πιστέψει πως όλοι αυτοί οι (γραφομανείς!) συνάδελφοι έχουν τα ίδια δικαιώματα, πως όλοι είναι ίσοι στον κόσμο της δημοκρατικής λογοτεχνικής αγοράς, πως όλοι έχουν όχι μόνο τα ίδια δικαιώματα στη λογοτεχνική αυτοπραγμάτωση, αλλά και στη λογοτεχνική επιτυχία...

Ο συγγραφέας μας καταπίνει την πρώτη αρκετά ταπεινωτική προσβολή, αποδέχεται πολύ δύσκολα τους νόμους της αγοράς σαν προσωρινό καρναβάλι: από την επομένη κιόλας, οι μάσκες θα πέσουν και τα πάντα θα ξαναμπούν στη θέση τους: η πόρνη θα παραμείνει πόρνη, και εκείνος αυτό που ήταν, συγγραφέας. Ο αφελής μας, φυσικά, πλανάται εκ νέου, νέες προσβολές τον περιμένουν. Στην πραγματικότητα, ο κόσμος της λογοτεχνικής αγοράς δεν είναι μόνο ο κόσμος του εφήμερου glamour, του χρήματος, της δημοτικότητας. Γι' αυτό είναι πολύ πιθανό ο κάτοχος του βραβείου Νόμπελ Joseph Brodsky να γίνει το αντικείμενο αρνητικής κριτικής και η Ivana Trump θετικής, πράγμα που άλλωστε συνέβη σε ένα τεύχος του *New York Times Book Review*. Πώς ο κοινός αναγνώστης τα βγάζει πέρα σε έναν κόσμο όπου το βιβλίο κάποιου που έχει πάρει Νόμπελ θεωρείται γεμάτο ακατάλληπτες μεταφορές και ένα μυθιστόρημα της Ivana Trump χαρακτηρίζεται ως ανάλυση όλο φρεσκάδα της πολιτικής ζωής

στην Τσεχοσλοβακία πριν από την ρωσική κατοχή παραμένει άγνωστο.

– Ο Milan Kundera είναι ένας καλός Ευρωπαίος συγγραφέας, έτσι δεν είναι, με ρώτησε κατά τη διάρκεια μιας εγκάρδιας συζήτησης ένας υπεύθυνος σειράς. Στο πρόσωπό του διάβαζα ειλικρινή αμφιβολία, δεν ήταν, στ' αλήθεια, βέβαιος.

Εγκαταλείπουμε εδώ τον συγγραφέα μας, τον αναγνώστη μας και τον υπεύθυνο σειράς να τα βγάλουν πέρα όπως μπορούν. Γιατί στις ερωτήσεις που έχουν τεθεί δεν υπάρχουν, μου φαίνεται, απαντήσεις.

– Ξέρω ότι αυτό το βιβλίο είναι μια μαλακία, δήλωσε ένας φίλος μου με ειλικρίνεια. Αλλά η αλήθεια είναι πως λατρεύω τις μαλακίες! πρόσθεσε.

Μας απομένει, λοιπόν, μια μόνο η ελπίδα. Και η ελπίδα, όπως μας δίδαξαν οι σοσιαλιστές και άλλοι στοχαστές, βρίσκεται στη γνώση.

Λογοτεχνικά όνειρα

Στις εκδόσεις που υπόκεινται στους νόμους της αγοράς, το δυσκολότερο, κατά τα φαινόμενα, είναι για τους ίδιους τους παραγωγούς, για τους συγγραφείς. Οι συγγραφείς, ειδικό στο να πλάθουν ψυχές, διάγουν στη λογοτεχνική αγορά τη ζωή των παράνομα εργαζομένων, τη δύσκολη ζωή ενός μετανάστη εργαζομένου. Οι Ανατολικοί μου ραγίζουν την καρδιά περισσότερο απ' όλους, προφανώς επειδή ανήκω και εγώ σ' αυτήν την κατηγορία που χαίρει μικράς εκτιμήσεως. Οι Δυτικοευρωπαίοι συγγραφείς χλεύαζαν για χρόνια τους συγγραφείς της Ανατολικής Ευρώπης και ειδικά της Σοβιετικής Ένωσης, λόγω των συγγραφικών αργομισθιών τους: δικαίωμα δωρεάν οδοντιατρικής και νοσοκομειακής περίθαλψης, δικαίωμα δωρεάν διαμερίσματος, δωρεάν οίκου ευγηρίας και τότε τότε, δωρεάν μια datcha. Στις μέρες μας, οι Δυτικοευρωπαίοι συγγραφείς με χαμηλό εισόδημα διατήρησαν τις αργομισθίες τους (τις θέσεις τους ως καθηγητές του *creative-writing*, τις υποτροφίες τους, τα ταμεία αρωγής τους, τα σχέδιά τους, τα επιχορηγούμενα από το Κράτος μυθιστορήματά τους, τις επίσης επιχορηγούμενες μεταφράσεις τους σε ξένες γλώσσες), ενώ οι Ανατολικοευρωπαίοι συγγραφείς ξαναβρέθηκαν σε μια επαγγελματική έρημο εκτεθειμένη σε όλους τους ανέμους της αγοράς.

Στο καίμενο το κεφάλι μιας Ανατολικοευρωπαϊάς συγγραφέως με χαμηλό εισόδημα, όπως εγώ, τα πάντα έχουν γίνει ένα κουβάρι. Αντιδρώ παραξένα, κάθε βράδυ βλέπω φρικτά λογοτεχνικά όνειρα. Ονειρεύομαι φέρ' ειπείν μια μεγάλη αγορά. Είμαστε όλοι εκεί, η μεγάλη οικογένεια των παραγωγών, ο καθένας πουλώντας ό,τι καλλιέργησε στον κήπο του. Μπροστά μου, στον πάγκο, ό,τι καλλιέργησα εγώ: τρία μεγάλα ραδίκια. Ο Nikolai Vassilievitch Gogol, περνάει, στέκεται, με κοιτάζει ίσια στα μάτια και λέει:

– Πολύ πετυχημένα τα ραδίκια του κήπου, θα 'λεγε κανείς πως είναι πατάτες και όχι ραδίκια!

Τα λογοτεχνικά μου όνειρα, λέω, σπανίως είναι ευχάριστα. Να, για παράδειγμα, ονειρεύτηκα προσφάτως πως όλα μου τα δόντια είχαν πέσει και είχαν γίνει τα άπαντά μου. Τα έργα μου είχαν για τίτλους: κυνόδοντας, κοπήρας, γομφίος... Είναι ένα από τα πιο ευχάριστα όνειρα.

Ή ακόμα ονειρεύτηκα πως ήμουν Tafalare, πως ανήκα στη μικρότερη εθνική κοινότητα της πρώην σοβιετικής Ένωσης, ήμασταν σχεδόν οκτακόσιοι και πως δημιουργούσα την εθνική λογοτεχνία του λαού μου από τις απαρχές του ως τις μέρες μας, γράφοντάς τη σε κατεργασμένα δέρματα σιβηρικών ταράνδων. Ούτε αυτό το όνειρο ήταν δυσάρεστο, ίσως πιο πολύ λόγω του περιβάλλοντος, των υπέροχων σιβηρικών δασών, παρά λόγω του ίδιου του λογοτεχνικού περιεχομένου.

Οφείλω να το πω, ορισμένα όνειρά μου είναι διασκεδαστικά, όπως τότε που ονειρεύτηκα πως ήμουν ο J.L. Borges, ο οποίος ανασταίνονταν και ανέβλεπε, και έγραφα πορνογραφικά μυθιστορήματα.

Στα περισσότερα όνειρά μου όμως, μου συμβαίνουν τρομερά πράγματα. Το πρώι, χρειάζομαι πολλές ώρες για να συνέλθω και να ξεκινήσω την ημέρα.

Λόγου χάριν, ονειρεύτηκα προσφάτως πως με είχε φυλακίσει ο εγκληματίας πολέμου Radovan Karadzic, που με βασάνιζε απαγγέλλοντάς μου τα ποιήματά του για παιδιά και ενήλικους. Ακόμα χειρότερα, αναγκάζοντάς με να τα αποστηθίσω. Και με έβαζε να τα απαγγέλλω κάθε μέρα.

Ονειρεύτηκα επίσης πως ήμουν ο μεγάλος εθνικός συγγραφέας ενός μικρού νοτιοευρωπαϊκού Κράτους που ονομάζεται Κροατία και πως ο πρόεδρος του Κράτους, ο οποίος αυτή τη στιγμή ονομάζεται Franjo Tudjman, ήθελε να μου απονεμίει παράσημο. Τρεπόμενοι σε φυγή, ζούσα επί μέρες στην παρανομία, ωστόσο οι χροάτες αστυνομικοί με συνέλαμβαναν και με οδηγούσαν στον πρόεδρο.

– Ορίστε, κύριε Alain Finkelkraut, μου έλεγε ο πρόεδρος και μου καρφίτσωσε στο στήθος ένα παράσημο και με φιλούσε στο στόμα.

– Μα δεν είμαι ο Alain Finkelkraut! ούρλιαζα τρομοκρατημένη. Κανείς όμως δεν με άκουγε, όλοι χειροκροτούσαν σαν τρελοί!

Επίσης, μεταξύ άλλων, ονειρεύτηκα πως ήμουν η Joan Collins, πως έπαιρνα το Νόμπελ λογοτεχνίας και πως έγραφα τον λόγο που θα διάβαζα κατά την τελετή στη Στοκχόλμη. Ούρλιαζα στο όνειρό μου, ιδρώνα, έτρεμα απ' το φόβο μου για πολλή ώρα ακόμα αφότου είχα ξυπνήσει. Ακόμα και το γεγονός πως ήμουν εξήντα ετών, αλλά έδειχνα σαράντα, δεν ήταν ικανό να με παρηγορήσει.

Ονειρεύτηκα επίσης, ένα ιδίου τύπου όνειρο, πως ήμουν η Ivana Trump και πως με είχαν εκλέξει πρόεδρο του PEN.

Στο τελευταίο όνειρο αυτού του τύπου, ονειρεύτηκα πως ήμουν ο Salman Rushdie και πως η παγκόσμια κοινότητα των συγγραφέων μου ζητούσε να παραχωρήσω όλες τις προηγούμενες και προσεχείς αποδοχές μου σε ένα ταμείο αλληλοβοήθειας στους αλγερινούς συγγραφείς και άλλους απειλούμενους συγγραφείς. Το όνειρο αυτό με έκανε να υποφέρω τόσο πολύ ώστε αποφάσισα να πάω να δω τον ψυχίατρό μου.

– Βοηθήστε με, σας παρακαλώ, δώστε μου κάτι. Τον τελευταίο καιρό, αρνούμαι να πέσω για ύπνο φοβούμενη μήπως δω έναν τρομερό εφιάλτη.

– Μα γιατί δεν αλλάζετε απλώς επάγγελμα, εφόσον το επάγγελμα του συγγραφέα σας προκαλεί τόσο πόνο; απάντησε με ορθοφροσύνη ο ψυχίατρός μου.

Τον άκουσα. Εργάζομαι ως σερβιτόρα σε ένα πορτογαλικό εστιατόριο. Ένας συνάδελφος, φυσικά σερβιτόρος, μου απαγγέλλει τότε τότε Pessoa, αλλά λίγο πολύ αυτή είναι η μοναδική μου σχέση με τη λογοτεχνία. Δεν βλέπω πλέον εφιάλτες. Βλέπω μόνο ευχάριστα, αναζωογονητικά όνειρα. Ονειρεύομαι, φέρ' ειπείν, πως είμαι μια σούπερ-σερβιτόρα, πως εξυπηρετώ τους πελάτες πετώντας. Αυτοί, φεύγοντας, μου ρίχνουν ένα φιλόδωρο το οποίο αρπάζω σειμνά στον αέρα. Υπό τα φρενήρη χειροκροτήματα των παρόντων καταναλωτών, βεβαίως.

Μετάφραση από τα γαλλικά

Μαρίνα Μέντζου

Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών - Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης

* Η Dubravka Ugrešić είναι μυθιστοριογράφος, διηγηματογράφος και δοκιμογράφος. Γράφει στα κροατικά αλλά ζει προς το παρόν στο Άμστερνταμ. Στη Γαλλία έχει εκδώσει, στις εκδόσεις Plon, *L'Offensive du roman fleuve*, το 1993. Η συλλογή διηγημάτων της θα κυκλοφορήσει του χρόνου στις ίδιες εκδόσεις. Η συλλογή δοκιμίων της *The Culture of Lies* (που έχει εκδοθεί στα αγγλικά και στα γερμανικά) τιμήθηκε με το ευρωπαϊκό Βραβείο Δοκιμίου Charles Veillon.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Επιθεώρηση *Liber*, τ. 29, Δεκέμβριος 1996. *fiction critique*, *Liber*, τ. 16, Δεκέμβριος 1993.